

ФІЛОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 821.162.1 Грабовський М.
DOI 10.35433/2220-4555.25.2026.fil-1

Ірина Андерсон,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри східноєвропейських мов
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0001-7013-079X
iryna-rudenko@ukr.net

ПОЛЬСЬКИЙ КРИТИК МІХАЛ ГРАБОВСЬКИЙ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ТА ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ КИЄВА

У статті досліджується київський період життя та діяльність відомого польського письменника, публіциста, літературного критика, історика, громадського та культурного активіста Міхала Грабовського (1804–1863). Проаналізовано його роль у мистецькому середовищі та публічній сфері Києва 1850–1860 років, внесок у розвиток польсько-українських культурних взаємин, участь у наукових та громадських інституціях Правобережної України. Особливу увагу приділено його київському салону як осередку міжкультурного діалогу, співпраці з українськими діячами та участі в археографічних дослідженнях регіону. Проаналізовано його внесок у розвиток Київських кредитного та аграрного товариства, Київського земського банку, участь у побудові дзвіниці при Київському костьолі (Святого Миколая), а також участь у культурному житті міста та взаємодію з представниками української інтелігенції. Звернено увагу на роль Міхала Грабовського у формуванні культурного середовища польської громади Києва, а також його впливу на міжкультурні інтелектуальні контакти. Висвітлено значення діяльності критика для розвитку літературної думки та культурного діалогу в багатонаціональному середовищі Києва.

Розглянуто його інтелектуальну діяльність у Києві, участь у культурному житті міста, коло наукових і літературних зацікавлень, а також вплив місцевого середовища на формування його історико-літературних поглядів.

Зосереджено увагу на контактах літературознавця з польською та українською інтелігенцією, а також ролі Києва як важливого центру польського культурного життя в межах російської імперії середини XIX століття.

Установлено, що польський митець Міхал Грабовський посідав важливе місце в історії культурного життя Києва та заслуговує на подальше дослідження в контексті історії польсько-українських культурних взаємин.

Ключові слова: *Міхал Грабовський, польсько-українські культурні зв'язки, київський період, громадська діяльність, міжкультурний діалог.*

Iryna Anderson. Polski krytyk Michał Grabowski jako działacz kulturalny i społeczny w Kijowie

W niniejszym artykule badany jest kijowski okres życia i działalności znanego polskiego pisarza, publicysty, krytyka literackiego, historyka, działacza społecznego i kulturalnego Michała Grabowskiego (1804–1863). Przeanalizowano jego rolę w środowisku artystycznym oraz sferze publicznej Kijowa w latach 1850–1860, wkład w rozwój polsko-ukraińskich relacji kulturalnych, udział w instytucjach naukowych i społecznych Ukrainy Prawobrzeżnej. Szczególna uwaga poświęcona jest jego kijowskiemu salonowi jako ośrodkowi dialogu międzykulturowego, współpracy z ukraińskimi działaczami oraz uczestnictwu w badaniach archeograficznych regionu. Przeanalizowano jego wkład w rozwój Kijowskiego Towarzystwa Kredytowego i Rolniczego, Kijowskiego Banku Ziemskiego, udział w budowie dzwonnicy przy kościele Kijowskim (św. Mikołaja), a także uczestnictwo w życiu kulturalnym miasta oraz współpracę z przedstawicielami inteligencji ukraińskiej. Szczególną uwagę poświęcono roli Michała Grabowskiego w kształtowaniu środowiska kulturalnego polskiej społeczności Kijowa, a także jego wpływowi na międzykulturowe kontakty intelektualne. Ukazano znaczenie działalności krytyka dla rozwoju myśli literackiej oraz dialogu kulturalnego w wielonarodowym środowisku Kijowa.

Rozpatrzono jego działalność intelektualną w Kijowie, udział w życiu kulturalnym miasta, krąg naukowych i literackich zainteresowań, a także wpływ lokalnego środowiska na kształtowanie jego poglądów historyczno-literackich. Szczególną uwagę poświęcono kontaktom literaturoznawcy z polską i ukraińską inteligencją, a także roli Kijowa jako ważnego centrum polskiego życia kulturalnego w obrębie Imperium Rosyjskiego w połowie XIX wieku.

Ustalono, że polski artysta Michał Grabowski zajmował ważne miejsce w historii życia kulturalnego Kijowa i zasługuje na dalsze badania w kontekście historii polsko-ukraińskich kontaktów kulturowych.

Słowa kluczowe: *Michał Grabowski, polsko-ukraińskie powiązania kulturalne, kijowski okres, działalność społeczna, dialog międzykulturowy.*

Iryna Anderson. Polish Critic Michał Grabowski as a Cultural and Public Figure in Kyiv

This article examines the Kyiv period of the life and work of the renowned Polish writer, publicist, literary critic, historian, and social and cultural activist Michał Grabowski (1804–1863). It analyses his role in the artistic environment

and the public sphere of Kyiv in the 1850s–1860s, his contribution to the development of Polish-Ukrainian cultural relations, and his participation in the scientific and public institutions of Right-Bank Ukraine. Particular attention is paid to his Kyiv salon as a hub of intercultural dialogue, collaboration with Ukrainian figures, and involvement in the region's archival research. His contribution to the development of the Kyiv Credit and Agricultural Society, the Kyiv Zemstvo Bank, his participation in the construction of the bell tower at the St Nicholas Church, as well as his involvement in the cultural life of the city and interaction with representatives of the Ukrainian intelligentsia, have been analysed. Furthermore, the study explores Michał Grabowski's role in shaping the cultural environment of the Polish community in Kyiv and his influence on intercultural intellectual contacts. The significance of the critic's activity for the development of literary thought and cultural dialogue in the multinational environment of Kyiv is also highlighted.

His intellectual activity in Kyiv, participation in the city's cultural life, range of scientific and literary interests, as well as the influence of the local environment on the formation of his historical and literary views, are examined. In addition, the paper focuses on the literary scholar's contacts with the Polish and Ukrainian intelligentsia, as well as the role of Kyiv as an important centre of Polish cultural life within the Russian Empire in the mid-19th century.

It has been established that the Polish thinker Michał Grabowski held an important place in the history of Kyiv's cultural life and deserves further research in the context of the history of Polish-Ukrainian cultural relations.

Key words: *Michał Grabowski, Polish-Ukrainian cultural ties, Kyiv period, public activity, intercultural dialogue.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Постає Міхала Грабовського постає перед дослідниками в багатьох іпостасях: літературний критик, прозаїк, історик, публіцист, один із найвпливовіших представників консервативного табору польської суспільно-політичної думки середини XIX століття. Водночас тривалий період його діяльність залишалася недостатньо висвітленою в українській історіографії, особливо той час, коли він безпосередньо проживав у Києві.

Метою статті є часткове заповнення цієї прогалини та аналіз київського етапу життя Міхала Грабовського (1850–1860 рр.) як цілісного явища в культурному та громадському житті міста.

Об'єкт наукової розвідки – київський період життя та творчої діяльності Міхала Грабовського, а **предметом** дослідження є його громадська та культурна діяльність.

Аналіз основних досліджень та публікацій становлять, на жаль, праці майже сторічного віку Tadeusza Grabowskiego, Michała Rolle, Franciszka

Rawity-Gawrońskiego. Серед сучасників цьому питанню приділила увагу також Iwona Węgrzyn, про що йтиметься далі.

Цей аналіз проведений за допомогою аналітичного, комплексно-історичного та системного **методів**.

Народившись на Волині (с. Золотіїв, нині в межах Рівного), М. Грабовський більшу частину життя провів в Україні. Проте саме київський період став часом його найактивнішої інтеграції в міське середовище, участі в роботі наукових інституцій та формування унікального культурного осередку, що об'єднував польську й українську інтелігенцію. У 1843 р. М. Грабовський став членом Київської археологічної комісії, був автором проєкту заснування Товариства шанувальників мистецтва, сприяв виходу циклу офортів Т. Шевченка «Мальовнича Україна», а в 1847 р. опікувався справами побудови дзвіниці при Київському костьолі. Про все це детальніше написано нижче.

Після політичних подій першої половини ХІХ століття значна частина польської інтелігенції опинилася на території Правобережної України, яка входила до складу російської імперії. Київ поступово ставав осередком польського культурного життя, особливо після відкриття університету Святого Володимира в 1834 році. Київ у ХІХ столітті перетворився на один із важливих інтелектуальних центрів Східної Європи. Важливу роль у формуванні культурного середовища міста відігравала багатонаціональна інтелігенція, представники якої належали до різних культурних традицій. Ця взаємодія сприяла формуванню своєрідного культурного простору, де відбувався активний обмін ідеями, літературними концепціями та історичними уявленнями. У Києві діяли польські культурні гуртки, літературні салони та неформальні інтелектуальні об'єднання, де обговорювалися питання історії, літератури та політики. Ці середовища сприяли збереженню польської культурної традиції та підтримували зв'язки з європейськими інтелектуальними центрами.

Однією з помітних постатей у цьому середовищі був польський літературний критик, публіцист і дослідник культури Міхал Грабовський. Перебуваючи в Києві, він став одним із представників польської інтелектуальної еліти, що брала участь у формуванні культурного життя міста. Вивчення діяльності Міхала Грабовського дозволяє глибше зрозуміти процеси культурної взаємодії між різними національними спільнотами Києва в ХІХ столітті, а також роль польської інтелігенції в розвитку інтелектуального середовища регіону.

У 1850 році Міхал Грабовський переїхав із родового маєтку в Олександрівці (на Черкащині) до Києва, де проживав упродовж близько десяти років. Київський період став для нього часом інтенсивної інтелектуальної роботи. У цей час він активно займався історико-літературними дослідженнями, працював над публіцистичними статтями та підтримував контакти з представниками місцевої інтелігенції. Кульмінацією його облаштування в

місті стало придбання в 1857 році власної садиби на Андріївському узвозі, 34. На жаль, будинок, у якому мешкав польський митець, не зберігся до нашого часу, однак історичні джерела дозволяють реконструювати атмосферу цього місця.

З часом літературні діячі все частіше почали зближуватися з М. Грабовським. Після смерті К. Свідзинського головним місцем літературно-наукових зібрань стали гостинні салони М. Грабовського. Із молодих митців першим тут випробував себе В. Рудницький, до якого польський літературознавець ставився із симпатією. Зі старшого покоління відомих діячів часто відвідували критика В. Платер, куратор Житомирської гімназії А. Даровський, З. Вельопольський, К. Боровський, Е. Руліковський, навіть Ю. І. Крашевський, котрий першим зробив крок для примирення. Садиба М. Грабовського досить швидко перетворилася на помітний осередок інтелектуального та мистецького життя Києва. Її унікальність полягала в тому, що вона була відкрита для представників різних національностей та світоглядів. Як зазначають дослідники, Міхал Грабовський «провадив салон, який гостив поляків та українців». Це було неабияким явищем для міста, де міжнаціональні стосунки, особливо після листопадового повстання 1830 року, усе ще залишалися складними [1, с. 58].

Серед гостей М. Грабовського в різні часи були не лише його давні польські друзі-літератори, але й українські та часом російські діячі. Важливими були його контакти з Пантелеймоном Кулішем, який неодноразово (1843, 1844, 1856) гостював у М. Грабовського спочатку в Олександрівці, а згодом і в Києві. Також відомо про візити художника Наполеона Орди, поета Тимка Падури, державного діяча Івана Фундукля. З числа польської інтелігенції не цуралися товариства Міхала Грабовського К. Свідзинський, митрополит Г. Головінський, А. Гроза, Я. Креховецький, а також кілька студентів університету Святого Володимира [4, с. 101].

Київський салон М. Грабовського виконував важливу медіаторську функцію. У часи, коли офіційні канали комунікації між польською та українською інтелігенцією були ускладнені, приватні осередки на кшталт садиби на Андріївському узвозі ставали майданчиками для живого діалогу, обміну ідеями та рукописами.

Для молоді це була чудова школа стосовно аналізу та обґрунтування власних поглядів на різні питання, літературні та суспільні, навіть просто змога поглиблювати свої знання з аналізом конструктивної критики. Зрештою, усе це мотивувало та прививало любов до науки й навчання [4, с. 105].

Київський період позначений поглибленням інтересу Міхала Грабовського до історії та археології України. Його дослідницька робота набула академічного характеру, а співпраця з місцевими науковими інституціями стала системною. М. Грабовський поринув у джерельну евристику, розшукуючи стародруки та колекціонуючи українські старожитності. Його ґрунтовне знання місцевості та історичних пам'яток привернуло увагу

київського цивільного губернатора Івана Фундуклея. Результатом їхньої співпраці стало видання однієї з перших в імперії археологічних розвідок – «Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии» (1848 р.). У передмові до книги Фундуклей прямо зазначав, що «багато зобов'язаний у виконанні своєї праці сприянню чигиринського поміщика М. А. Грабовського» [3, с. 276].

Енциклопедичні знання Міхала Грабовського були актуальними й при підготовці інших колективних праць. Він долучився до створення кількох історичних, етнографічних та археологічних збірників, зокрема підготував видання «Ukraina dawna i terażniejsza» («Україна давня і теперішня»), що побачило світ у Києві 1850 року. Ця праця була присвячена археологічним пам'яткам Наддніпрянської України та закріпила за М. Грабовським реноме знавця української минушини.

На противагу багатьом представникам польської шляхти, які уникали публічної діяльності під російською адміністрацією, М. Грабовський обрав шлях легальної громадської роботи. Його консервативні переконання та лояльність до влади дозволяли йому діяти в межах тогочасної системи, намагаючись використовувати її для захисту інтересів польського населення Правобережжя та розвитку регіону.

Польський митець брав активну участь у спробах заснування Товариства сільського господарства, долучався до засідань комісії, що організувала земське та кредитне товариство. Він також співпрацював із Селянською комісією, намагаючись впливати на вирішення аграрних питань напередодні селянської реформи.

Проте Міхал Грабовський не обмежувався становими справами. Він доклав зусиль до спроби реорганізації Київської археологічної комісії, прагнучи надати їй діяльності більш системного та наукового характеру, про що йтиметься далі.

Визнанням його авторитету в міському середовищі стало обрання Грабовського на посаду директора новоствореного Київського комерційного банку. Цей факт свідчить про те, що він сприймався київською спільнотою (принаймні її діловими колами) не як маргінальний літератор із контроверсійною репутацією, а як солідний громадський діяч, здатний виконувати відповідальні фінансові функції; особа, якій довіряли. Детальніше про це йтиметься дещо згодом.

Особливо показовою є позиція Міхала Грабовського щодо українського національного руху. Як зазначає Івона Венгжин, він був одним із небагатьох поляків, які проживали на цих теренах і підтримували право українців на виявлення власної національної ідентичності. Це надзвичайно важливе спостереження, яке вирізняє Грабовського з-поміж більшості консервативно налаштованої польської шляхти Правобережжя, що зазвичай ставилася до українських домагань із нерозумінням або ворожістю [5].

Діяльність Міхала Грабовського в Києві не була однозначною й викликала суперечливі оцінки ще за його життя. Репутація літературного критика була серйозно підірвана в 1840-х роках і для багатьох сучасників це стало синонімом колабораціонізму. Проте київський період демонструє спробу реабілітації авторитету Міхала Грабовського та повернення його до суспільного життя.

Діяльність теоретика й історика літератури в нього була поєднана з видавничою справою. Неодноразово в Києві митець мав намір видавати польськомовний часопис («Слов'янин», «Киянин»), але попри всі наміри М. Грабовського співпрацювати з урядом ці сподівання зазнавали поразки. Дивує наполегливість, яка знов і знов супроводжувала вчинки і прагнення критика. Майже через 20 років після написання листа 1843 року, польські літературні кола все ще не вірили в щирість М. Грабовського й доброту його намірів. Коли він знову хотів видавати часопис «Волинсько-Подільсько-Український кур'єр. Місцевий часопис з економіки, промисловості й літератури», він не був прийнятий належним чином: «У Києві – Міхал Грабовський, той відомий деморалізатор молоді, оголосив про видавництво кур'єра, котрий буде видавати під фірмою графа Валевського. Але яку б фірму він не обрав, сподіваємося, патріотичне почуття, як і колись, проігнорує його справи» [4, с. 126].

Будучи поміщиком, Міхал Грабовський прагнув покращити економічний стан у державі, і насамперед взявся за те, що найкраще знав – аграрний сектор. За його клопотанням у Київському губернському уряді були винесені на обміркування два проекти: заснування поміщицьких кредитового та аграрного (інша назва – земського) товариств. А в 1860 році в Києві утворився торговельний банк, директором якого обрали М. Грабовського, про що вже згадувалося вище.

На той період київська студентська молодь розщеплювалась на політичні угруповання. Деяким із них не подобалось, що Міхал Грабовський не підтримував популярне в той час «хлопоманство». М. Грабовський мав власні погляди на освіту молоді. Він заявляв, що стипендію й допомогу повинні отримувати тільки найбільш здібні студенти, а інші мали йти до фахових шкіл, і тоді, врешті, у Польщі були б справжні польські купці, кравці й столяри. Але далеко не всій інтелігенції це подобалося. Одного дня над брамою будинку, де мешкав польський літеатурознавець, з'явився напис: «Космополітична школа М. Грабовського і товариства». Приналежність польського діяча до влади в той час і його приятелювання з полковником Брінкеном потягли за собою довге слідство та арешти. Після цього неприємного випадку і його наслідків М. Грабовський хотів змінити роботу – викладати польську літературу в Київському університеті, проте йому відмовили [1, с. 92].

Варто навести думку одного із дослідників польської літератури Леонарда Совінського, котрий про Грабовського писав так: «Найвідоміший колись після

Мохнацького з польських критиків [...] Його думки та рецензії вважалися пророчими; його авторитет був таким потужним, що він сам один вирішував успішний автор чи ні [...] Естет і очільник українських поетів, він оцінював їхні твори, указував на переваги та недоліки, овіяний тими ж думами, що й вони, сумував за новою поезією, як і вони, проте освіченіший від інших, сам вирішував, як має бути», а також називав Грабовського «найкращим тогочасним знавцем українщини» [цит. за: 4, с. 75].

Один із сучасників Міхала Грабовського, Тадеуш Бобровскі, який у цей період знав його особисто, у своїх мемуарах залишив опис зовнішності Міхала Грабовського. Він зазначав: «Грабовський тоді мав близько шістдесяти років. Зовнішність його була не лише непривабливою, а й відверто відразливою. Правду кажучи, він був бридким, до того ж завжди самотнім, занедбаним та брудним. Він страждав на якийсь вид горлової астми, що під час розмови раптово та неочікувано давала про себе знати. І тоді він був вимушений брати до рота щось солодке. З цією метою в брудній кишені він носив іще брудніші шматочки цукру. Він зовсім не був популярною особистістю ані серед ровесників, ані серед молодшого покоління, яке формувалось і здобувало освіту» [цит. за: 4, с. 94].

Свідченнями про київський період життя Міхала Грабовського є також листування з його приятелем А. Грабянкою, де міститься інформація про аграрне товариство (земське), кредитне товариство та впорядкування Археологічної комісії (Київського центрального архіву), цієї скарбниці історії [4, с. 113]. Наприклад, у кореспонденції до А. Грабянки від 13 лютого 1860 року Міхал Грабовський зазначав: «У період контрактів ми були дуже зайняті проєктом Аграрного товариства. Зробили його основу і вже маємо 25000 рублів забезпечення на перший фонд. Головінському, Фудаковському і мені доручили укласти статут. Стецькому, Шемберку, Подгорському, Маньковському, Янковському, Плятеру доручено ревізувати нашу працю, а всі разом ми уповноважені представити це урядові. Для цього ми збираємося 15 березня; а коли вишлемо статут, я Вас повідомлю і буду просити Вашої допомоги» [4, с. 117]. У наступному прикладі, листі до А. Грабянки від 26 квітня 1860 року має місце інше прохання: «Висилаю Вам проєкт нашого Товариства, ми подали його 22 лютого і з того часу не знаємо нічого про його долю. Змилюйтесь, будь ласка, напишіть, чим Ви з Петербурга можете нам допомогти» [4, с. 120]. І саме з чергового листа (від 20 червня 1860 року) Міхала Грабовського до того ж Анджєя Грабянки дізнаємось про посаду в банку: «Мене обрали на посаду директора новоствореного Київського комерційного банку», і я прийняв цю пропозицію з думкою, що мої попередники навіть не пробували, чи можна щось зробити на цій посаді [...]. Друге моє прохання стосується Археологічної комісії та призначення на посаду куратора Яна Креховецького [4, с. 121–122].

Беручи до уваги наведене вище, можна стверджувати, що в кінці 50-х – початку 60-х рр. Київ вважався українським культурним центром. Університет Святого Володимира, який заснував у Києві цар Микола I, притягував до себе молодь з усієї України та зарубіжжя. М. Грабовський також сподівався тут здобути прихильність до себе й своїх поглядів. Але не вдалося йому схилити роздратоване впливом політики царату студентство, і ця ідея лише викликала ще більше супротиву [4, с. 43]. На той час уже дебютував своїми патріотичними віршами Т. Шевченко, що теж не могло не зіграти певної ролі в сприйнятті молодими людьми висловлювань польського критика. М. Грабовський пропагував дві політичні ідеї, у які сам щиро вірив, однією з них була християнська цивілізація. Доповіді його навіть були перекладені російською мовою в московському часописі «Парус». Ця стаття викликала обурення в читачів, навіть дійшла до самого царя, але той, дотримуючись ліберальної політики, не застосував репресивних заходів, а лише зажадав, аби публіцисти надрукували авторові гідну відповідь, та цього теж не сталося [4, с. 46]. Написав М. Грабовський і другий трактат, де висловив свої погляди про московську політику щодо загарбаних провінцій, а також про утиски поляків, починаючи від Руїни Б. Хмельницького до XIX ст. І цей рукопис мав бути відомим у Європі. Автор надіслав статтю до князя А. Чарториського і прагнув, щоб той переклав її французькою й помістив у журналі «Парад двох світів» («Revue des deux mondes»). Князь доброзичливо прийняв працю, але після поради з Б. Залескім уніс деякі поправки перед поданням до друку. У своїй відповіді на цей крок М. Грабовський уперше з усією довірливістю написав та вилив біль «пораненого» серця перед тим, кого шанував і вирізняв серед усіх земляків, але не погодився на поправки й вимагав повернення рукопису. Як відомо, М. Грабовський не отримав свого трактату назад, можливо, він залишився десь серед паперів князя, який швидко помер [4, с. 47].

Особливістю творчості Міхала Грабовського був його інтерес до історії та культури українських земель. Перебуваючи в Києві, він мав змогу безпосередньо знайомитися з місцевими традиціями, фольклором та історичними пам'ятками. Українська тематика посідала помітне місце в його історико-літературних роздумах. Він цікавився козацькою історією, народними піснями та легендами, які розглядав як важливий елемент культурної спадщини регіону. Такий інтерес був характерним для багатьох польських інтелектуалів того часу, які сприймали українські землі як частину спільного історичного простору.

Висновки. Міхал Грабовський брав активну участь у громадському житті польської громади Києва. Його діяльність була спрямована на підтримку культурної ідентичності польського населення та розвиток інтелектуального середовища.

Він підтримував контакти з представниками різних культурних середовищ, що сприяло формуванню атмосфери культурного діалогу. Його діяльність

допомагала створювати умови для обміну ідеями між польською та українською інтелігенцією.

Слова Юліана Бартошевича, сказані 1861 року, що «величезні заслуги потонули в морі національної забудькуватості, і він сам був тому винен», підсумовують трагізм постаті Міхала Грабовського [2]. Незважаючи на це, його київська діяльність заслуговує на об'єктивне висвітлення. Він був не просто літератором, а інтелектуалом, який через салонну комунікацію, наукові студії та громадську роботу намагався будувати мости між культурами в складний історичний період.

Київський період життя Міхала Грабовського (1850–1860) став важливим етапом його біографії, що дозволив йому реалізуватися не лише як письменнику, але і як громадському діячу та організатору наукового життя. Його салон на Андріївському узвозі виконував унікальну роль міжкультурного комунікаційного майданчика, на якому зустрічалися польські та українські митці й інтелектуали.

Наукова спадщина Грабовського київського періоду, зокрема його участь в археографічних проєктах Івана Фундукля та підготовка узагальнювальних праць з історії України, є важливим внеском у розвиток регіональної історіографії. Його громадська активність (участь у станових організаціях, робота в комісіях, керівництво банком) демонструє альтернативну модель поведінки польської еліти в умовах післяповстанської дійсності – модель легальної праці на ниві економічного та культурного розвитку краю.

Діяльність Міхала Грабовського мала важливе значення для розвитку культурного життя Києва в середині XIX століття. Його роботи сприяли розвитку літературної критики та формуванню інтелектуальних дискусій. Він був одним із тих діячів, які сприяли формуванню багатонаціонального культурного середовища міста. Завдяки таким постатям Київ поступово перетворювався на важливий центр культурного життя регіону.

Інтерес Грабовського до історії й культури українських земель сприяв розвитку міжкультурного діалогу та взаєморозуміння між різними народами регіону.

Попри контрверсійність політичних поглядів та складну репутацію Міхал Грабовський залишається яскравою постаттю, яка уособлює складність та багатомірність польсько-українських відносин у Києві XIX століття. Подальшого дослідження потребують архівні матеріали, оскільки можуть пролити світло на його контакти з українськими громадами та вплив на формування київського культурного середовища. У такий спосіб питання діяльності Міхала Грабовського як культурного та громадського діяча Києва потребує подальшого комплексного дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Grabowski T. Michał Grabowski, jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne. Kraków : Czas, 1900. 109 s.
2. Głębocki H. Grabowski Michał. Polski Petersburg. URL: <https://www.polskipetersburg.pl/hasla/grabowski-miachal> (дата звернення: 27.01.2026).
3. Rawita-Gawroński Fr. Rok 1863 na Rusi. Ukraina, Wołyń, Podole / Fr. Rawita-Gawroński. Lwów : Nakładem ks. H. Altenberga, 1903. 356 s.
4. Rolle M. In illo tempore. Szkice historyczno-literackie / M. Rolle. Lwów : Nakładem księgarni F. Westa, 1914. 154 s.
5. Węgrzyn I. Grabowski Michał. Narodowy Program Rozwoju Humanistyki. URL: <https://nplp.pl/arttykul/grabowski-michal/> (дата звернення: 30.01.2026).

References (translated & transliterated)

1. Grabovski, T. (1900). *Mikhal Grabovski, jego pisma krytyczne i pojenchia polityczne [Michał Grabowski, his critical writings and political concepts]*. Kraków: Czas [in Polish].
2. Glembotzky, H. (n.d.) *Mikhal Grabovski. Polski Petersburg [Mihal Grabovski. Polish Petersburg]*. Retrieved from: <https://www.polskipetersburg.pl/hasla/grabowski-miachal> (reference date: 27.01.2026) [in Polish].
3. Ravita-Gavron'ski, F. (1903). *Rok 1863 na Rusi. Ukraina, Vilyn', Podole [The year 1863 in Russia. Ukraine, Volhynia, Podolia]*. Lvov: Poblised by H. Altenberg [in Polish].
4. Rolle, M. (1914). *In illo tempore. Shkitse histirychno-literatskie [In illo tempore. Historical and literary sketches]*. Lvov: Poblised by F. Vest [in Polish].
5. Vengzhyn, I. (n.d.) *Mikhal Grabovski. Narodovy program rozvoju humanistyki [Mihal Grabovski. National Programme for the Development of Humanities]*. Retrieved from: <https://nplp.pl/arttykul/grabowski-michal/> (reference date: 30.01.2026) [in Polish].

Дата надходження статті: 05.02.2026 року.

Дата прийняття статті: 02.04.2026 року.

Опубліковано: 29.05.2026 року.

